

EESTI PINDAROS

K. J. Petersoni oodide vaimuloolisest taustast

JAAN UNDUSK

(*Algus Keeles ja Kirjanduses nr 1*)

Saksa vahemehed?

Võtkem kõigepealt vaatluse alla Klopstock, „saksa Pindaros”. Pole välis-
tatud, et just Klopstocki pindaroslik maine on põhjustanud tema mõju-
de otsimist ka Petersoni juures. Oma päevaraamatus mainib Peterson
Klopstocki ainult kui „Messias” autorit, seda seoses Miltoni nimega: mõlemad
luuletajad on kurivaimu – jumala vägeva vastasmängija – esile mananud
ainult seetõttu, et näidata paremini jumala suurust (Peterson 2001: 76). Vor-
miliselt ei tule „Messias” mõjustajana arvesse, sest ta on kõike muud kui sale,
pigem väljapaistvalt tüse ja lehekülje servast serva ulatuvate heksameetrite
raskuse all vankuv.

Ei ole mingeid otseseid viiteid Klopstocki oodidele. Riimist loobumine on
esmane kaht luuletajat sarnastav tunnus. Nagu juba nägime, on Klopstocki
oodid mõnikord tugevasti „siirdestatud”, mis võiks samuti olla tema võimali-
ku mõju märk. Ei tohiks ka unustada, et „saksa Pindarost” peeti Tartu üli-
kooli kitsamais ringes au sees, selle eest hoolitses juba professor Karl Mor-
genstern, kes üliõpilaste auhinnatööde väljakuulutamisel pidas Klopstockist
korduvalt loengu (Morgenstern 1807; 1814).

Kuid saledad ei ole Klopstocki luuletused teips mitte, värsi lühidus on vaid
harva nende voores. Pigem jätvavad nad Petersoni oodidest hoopis erineva
visuaalse mulje, olles sageli pikarealised. Vabavärsilis-ditürambilises kihistu-
ses esineb muidugi ka väga lühikesi värsiridu (vt Heusler 1956: 283, 285),
kuid need ei seisa iial üksi ja on sisse kootud ümbritsevasse laiemasse domi-
nanttekstuuri. Tihti annab Klopstock luuletuse peas ette meetrilise skeemi,
stroofišabloonu, mis tähendab, et stroofide ühetaolisus on rangelt ette kirju-
tatud. Petersoni luuletuste salmid on seevastu alati individualiseeritud üksus-
sed ja ka värsiread on vaid enam-vähem võrdse pikkusega. Ta kirjutab oodi-
des pea läbivalt vabavärssi ega tegele meetrikaga.

Sisulistes motiivides on võrreldavat rohkem. Mäge ja orgu, vulisevat oja
ja mühavat voolust vastandades luuletavad mõlemad allegooriliselt ja piduli-
kult kuust ja päikesest, jumalast ja inimesest. Üldpilt on siiski põhiliselt eri-
nev: taas napolisõnalisuse ja sõnalise ülevoolavuse kontrast. Klopstockis peitub
enamasti mingi piibellik prioriteet, mida väljendab ka tema hüüatus „Keiser
Heinrichis”: *Wer ist Pindar gegen dich, Bethlems Sohn!* („Mis on Pindaros sinu
vastu, Petlemma poeg [= Taavet]!” – Klopstock 1854: 148).¹³ Mõnikord oskab

¹³ Ka A. Heusler arvab, et Klopstocki luulest kõmavad läbi pigem Piibli psalmid kui Pindarose epiniikionid (Heusler 1956: 292–293).

Klopstock oma looduselamust oodides ka napisõnaliselt kirjeldada, nii näiteks „Varastes haudades” (1764) või „Suveöös” (1766). Kuid ometi näib mulle, et kahe luuletaja lähedus omandab tõsisemat kaalu alles siis, kui nad ülistavad oma emakeelt. Luules on Peterson seda teinud vaid üks kord, oma kuulsaima oodi „Kuu” (1818) tuntud sõnul:

*Kas siis meie maa keel,
Mis kui tassa oiake
Omma illo ei tundes
'Einama läbbi, sinnise
Taeva kullases tuelles
Rahhoga on jookslemas;
Egga torreda 'älega,
Omma rammo ei tundes
Taeva mürristamisega
Kui merri on 'üüdmas [---].*
(Peterson 2001: 43).

Nii luuletas Peterson 17-aastaselt ja nii – keeleaustust sageli väljendav – Klopstock 50 aastat varem „Meie keeles” (*Unsre Sprache*, 1767):

*Wie sie herschwebt an des Quells Fall! Mächtiges Getön,
Wie Rauschen im Beginne des Walds, ist ihr Schwung.
Draußen um die Felsen braust der Sturm;
Gern höret der Wandrer das Rauschen in dem Wald.*

*Wie sie schwebet an der Quelle! Sanfteres Getön,
Wie Wehen in dem tieferen Wald, ist ihr Schwung.
Draußen um die Felsen braust der Sturm;
Gern höret im Walde der Wandrer das Wehn.¹⁴*

(Klopstock 1854: 195)

Mõlema luuletuse teema on emakeele looduspoetiline vägi, mis ulatub vaikse oja ja leebe lätte vulinast mere ja metsa mühina ja kohinani. Siia juurde võib lugeda veel Klopstocki teisigi keeleoode, nagu „Saksa keel” või „Keel”. Võib oletada, et see keele sahin, kohin, mühin ja müristamine „taeva kullases tules” on ka Pindaroselt ärgitust saanud.

Göttingeni Hiieringi luuletajaist oli Johann Heinrich Voss (1751–1826) ise Pindarose-tõlkija. Esimesed saksa Pindarose-tõlked ilmusid küll alates 1759. aastast, kuid uurijad peavad saksakeelse Pindarose-ajastu alguseks siiski aastat 1777, kui avaldati esimese Püütia oodi Vossi tehtud tõlge (Gelzer 1981: 82). Sellest hoolimata ei leia Vossi enese toodangus midagi märkimisväärselt pindaroslikku. Ta luuletas alatasa küll lühikesi ridu, aga pani need ka riimi, ja tema teoste „saleduses” pole seda pinget pika fraasi ja lühikese rea vahel, mille otsinguil oleme.

¹⁴ „Kuis hõljub ta [=keel] langeva veelätte kohal! Vägev hääl, / otsekui metsakohin on tema hoog. / Kusagil kaljude ümber mühab torm; / meeledi kuulatab rändur metsas kohinat. // Kuis hõljub ta lätte kohal! Leebem hääl, / otsekui sahin sügavas metsas, on tema hoog. / Kusagil kaljude ümber mühab torm; / meeledi kuulatab rändur metsas sahinat.”

Ludwig Christoph Heinrich Hölty (1748–1776) loomingust tõstaksin siinses seoses esile tema oodilise „Jumaluse kiituse” („Lob der Gottheit”), millest on mitu versiooni (Hölty 1998: 8–12) ja mis mõnes mõttes on lähedane Petersoni oodile „Jummalale” (vt ka edaspidi). Mõlemas kirjeldatakse sammhaaval, kuidas kogu loodus kiidab jumalat: taevas, tuul, meri jne. Ainult lõpp on erinev. Petersonil kõneleb jumal äikesena müristades ka teda kummardava inimesega, Hölty tõstatab aga skeptilise küsimuse: miks seisab inimene tummalt, kui kogu loodus jumalale kiitust jagab? Petersonil elab inimene veel müütiliselt ühtses maailmas, Höltyl on ta ülejäänud loodusest eraldunud. Niisiis on meie ees teema kaks kontseptuaalselt lahknevat lahendit, aga looduskujutus, isegi mõtterütmid ja siirete rohke kasutamine on sarnased, ehk ki Hölty kirjutab tavapäraselt nelikvärssi.

Hölty „Hümnist kuule” („Hymnus an den Mond”) nopime metafoori, mis osutab Petersoni suunas – „öö silm” (*das Auge der Nacht* – Hölty 1998: 60). Selleks öö silmaks on Höltyl kuu, nagu muuseas ka Goethel luuletuses „Kuule”: „Nagu lahke sõbrasilm / minu saatuse kohal” (Goethe 1999: 129). Petersonil on taevas alati mingi silm: päeval kutsutakse seda „päva silm”, „päva paistav silm”, „päva läigav silm”, „sinni taeva silm”, „sinnise taeva silm”, „taeva illus silm” (päike), öösel on ta aga „öse silmad” (kuu ja tähed), samuti öeldakse, et „jummala silmad, kuu / ning tähhede valgussen, / on ka ösel valvaman”. Tähelepanuväärne, et ka suur Ronsard vestab oma pindaroslikes oodides „päikese silmadest” või „taeva silmadest” (*des yeux du Soleil* või *du Ciel* – Laumonier 1909: 320). C. M. Bowra näitab oma Pindarose-raamatus, et silm on Pindarose luuleilma üks ürgkujutelmi, hiilguse, kuulsuse ja ülevuse paik (Bowra 1964: 254). Selles asjas on Peterson palju pindaroslikum kui Voss või Hölty: tema luuletustes on ehk ainult mõned nimisõnad (nt „laul”) sagedasemad kui „silm”.

Kõige õilsamat päritolu Pindarose õpilane Göttingeni Hiieringis oli krahv Friedrich Leopold Stolberg (1750–1819), kes oli ühtaegu ka „saksa hellenismi kõige vankumatum esindaja” (Beck 1947: 70). Nagu juba öeldud, oli kogu XVIII sajandi Pindarose-kuvand kujunenud Horatiuse „Carmina” 4. raamatu teise oodi mõju all: kaljudelt alla paiskuv vesi kui üleva ja algupärase – pindarosliku – luule arhetüüp pärines just siit. Stolberg matkis neid Horatiuse poolt ettekirjutatud laulutulvasid oma luules korduvalt, nii näiteks „Homeroses”:

*Träufelt wie Thau,
Hinab in Deines Gesanges heiligen Strom!
Ihn goß von Ida's geweihtem Gipfel
Mutter Natur!
Freute sich der strömenden Fluth,
Die voll Gottheit,
Wie der sonnenbesäte Gürtel der Nacht,
Tönend mit himmlischen Harmonien,
Wälzet ihre Wogen hinab in das hallende Thal!*¹⁵

(Bibliothek 1861: 511)

¹⁵ Nõrgub kui kastet / ülalt alla Sinu laulu pühasse voolu! / Seda valas Ida [= mäeahelik Kreeta saarel, kus sündis ja kasvas Zeus] pühitsetud tipult / emake loodus! / Sai rõõmsaks voolavast veest, / mis täis jumalust, / nagu päikesest külvatud öövöö, / taevaseist harmooniaist helisedes / veeretab oma vooge alla kõlavasse orgu!

Ja tegelikult maalib ka Peterson oma „Lauljas” sedasama Horatiuse algatatud pindaroslikku luuletulva, kui kirjutab:

*Ni kui vahtose jõe
Mürrisevad laened,
Mis kaljo pealta
Langevad orro sisse;
Ni kui taeva pitkne
Musta pilvede alla
'Irmsaste kärkatab:
Nenda on jooksmas laulo
Illus tulline oia.*

(Peterson 2001: 56)

Kõige selle juures on märkimisväärne, et nii Stolberg kui ka Peterson kasutavad oma luuletustes üht pindaroslikku metafoori – „laulukaste”. Nii näiteks Peterson äsja tsiteeritud ja kõigile eestlastele tuntud luuletuse lõpuosas (kaks siiret on poolpaksus kirjas):

*Ni kui valgusse 'allikas,
Seisab auustud laulja
Omma vennade keskeella.
Kärkatab pitkne,
Ja metsad on vait:
Laulja on **töstamas**
Omma 'eäle, vallamas
Suusta laulo kaste,
Ja temma ümber,
Vait kui merre kaljud
Rahvad on kulemaies.*

(Peterson 2001: 56)

Pindarosel esineb laulukaste-metafoor mitut puhku, näiteks viiendas Püütia („kui suuri saavutusi / õrna kastega / laule piserdades niisutatakse”) või neljandas Nemea oodis (Pindar 1986: 141, 193; vt lisaks Steiner 1986: 46, 97). Ka Ronsard räägib oma pindaroslikes oodides korduvalt laulukastest, nii näiteks oodis „Kuningale”: *Ainsi versant la rosée / Dont ma langue est arro-sée, / Sur la race de Valois* [---] („Valades kastet, millesse mu keel on kastetud, Valois'de soole [---]” – Ronsard 1862: 164; vt ka Laumonier 1909: 319).

Seega nõjatuvad nii Stolberg kui ka Peterson pikemas perspektiivis Horatiuse luuletusele, kus pole aga mingit „laulukastet”. Tegu on ilmselt harva näitega Petersoni ja Göttingeni Hiieringi võimalikust vahetust kokkupuutest pindaroslikul pinnal. Arhetüüpne pilt kaljudelt alla mühisevast veest oli levinud ka „tormi ja tungi” liikumises (vt nt Langen 1949: 295). Laulu „tuline oja” on Petersonil korduv motiiv.¹⁶

¹⁶ Vedelike (vesi, nektar, ambroosia, mesi, vein) sakraalse sümbolismi kohta Pindarosel vt Duchemin 1955: 247–255.

Peterson ja Goethe

Tundub, et kui üldse kusagil XVIII sajandi lõpu ja XIX sajandi alguse saksa kirjanduses, siis just Goethe suurtes noorpõlvehümnides leiame vaste Petersoni oodide spetsiifilisele kujule: ainult Goethe saksa ja Peterson eesti keeles näisid tollal luuletavat „saledais rütmes”. Ja kui ses julges väites peaks leiduma tõtt, siis võime teha esialgseid kokkuvõtteid.

Eespool sai Goethe pindarosliku oodi näitena esitletud „Harzi-reisi talvel”, sest tundus, et just see võiks olla sisulises kooskõlas Petersoni luulelaadiga. Ka Petersoni loomingut esindas aastaagade-luuletus „Stüggise”. Mõlemas luuletuses on pikad laused lükitud lühikestesse värssidesse sel moel, et üks salm koosneb enamasti (Petersonil läbivalt) ühest lausest. Iga salm on põhimõtteliselt individuaalse kujuga, nii et stroofidest rääkida pole mõtet, ja tema pikkuse määrab ära temas sisalduva lause pikkus. Kõige pikemad laused (ja seega ka salmid) paigutavad mõlemad luuletajad teose lõppu, Petersonil on see 15 ja Goethel 16 rida pikk. Mõlemad harrastavad teadlikult siiret, näite-luuletustes esineb seda Goethel 8 ja Petersonil 7 korral (aga need arvud on tinglikud, sest siirdena võib käsitleda veel teisigi ridu). Mõlemad põimivad luuletusse tsitaadi Pindaroselt. Ja veel: Goethe hümn lõpp meenutab motiiviliselt Petersoni „Laulja” lõppu (poet seisab oma vendade keskel kogu maailma ees või kohal):

*Põu täis tundmatuid aardeid,
salapäraselt ilmsena
seisad sa kõikide ees
üle imestust tundva maailma
ja pilvedest vaatad
selle riike ja toredust,
mida sa kastad su ümber seisvate
vendade soontest.*

(Goethe 1968: 66)

Nii võib Petersoni oodide eripära leida teoreetiliselt juba ka Goethe juures. Muidugi on seda võrdlust hägustavaid momente. Mõlema poeedi päritolu ja kasvukontekstid olid väga erinevad. Patriitsipoeg Goethe oli seltsiv ja tegus inimene, kes juba varakult astus riigiametisse; Peterson jäi hoolimata oma lühiajalisest Tartu buršipõlvest siiski eraklikuks ja kodanlikku elustiili trotsivaks provintsiküünikuks. Ja mis peaasi: Peterson luuletas eesti keeles ja oli teadupärast üldse esimene, kes selles keeles kõrgeid luulelisi aimeid ja suurt stiili püüdis tabada. Seejuures polnud tal ei mingit publikut ega avalikku väljundit, niisiis ka mingit tagasisidet – ta luuletas üksi oma vihikusse ning toetus vaid paari vanema härra otsusele, kes arvasid, et säärasest luuletamisest pole suuremat tolku. Petersoni luuleilm on märksa staatilisem, tema luuleline subjekt passiivsem, meditatiivsem, klassikalisem, ta on ju ka luuletajana ise alles unistav poiss, kes teeb oma esimesi uudishimulikke samme, ja kõik, mis tal on, on alles – kui tarvitada Goethe sõnu – „poisihommikuõiteunelmad”. Kui temagi luuletuses vahutav vesi kaljudelt alla tormab, siis on see pilt poisilikust igavikust, kus kõik on alatiseks nõnda nagu praegu. Goethe ei ole oma hümnides enam poisike, vaid aktiivselt maailma sekkuv noor mees, tema

luuleline subjekt on mõnikord võrratult agressiivsem, et mitte öelda subjektiivsem; ta mõjub ajuti kui varaküps ekspressionist. Ka tema „ärritab kodanlast”, aga ainult literatuurselt.

Peterson ei ole oma teostes Goethe nime maininud ja meil pole mingit jälge tema võimalikust Goethe-huvist. Neid sõnalisi reministsentse Pindaroselt, mis mulle Petersoni juures on silma torganud, Goethelt ei leia – Goethe esindab teist valikut.

Kuid minu siht ei olegi osundada Goethe hümnide otsest mõju Petersoni oodidele. Õrn võimalus nende kahe kunagi toimunud kirjanduslikuks kokkupuuteks jääb muidugi alles. Tähtsam on mõlema autori tüpoloogiliselt sarnane suhe Pindarosega oma rahvuskirjanduse kontekstis. Nii nagu Ronsard XVI sajandil prantsuse kirjandust, nii nagu Weckherlin XVII sajandil, nagu Willamov ja Goethe XVIII sajandil ning Hölderlin XIX sajandi lävel saksa kirjandust, nii tahtis tõenäoliselt ka Peterson XIX sajandi algul uuendada tollal veel alles pritsmete jagu olemas olevat eestikeelset kirjandust pindariseerimise kaudu. Õigemini küll tahtis ta alles rajada kõrgstiilset algupärast eesti luulet – aga ikkagi pindariseerides. See oli niisiis soliidse maailmakirjandusliku traditsiooniga otsus. Ja veelgi märkimisväärsem on olukorras see, et Peterson tegi ainsana sellesama valiku mis enne teda Goethe, asudes kirjutama „saledais rütmes” oode.

Seega kirjutasid Goethe ja Peterson väliselt vormilt sarnaseid oode, sest arvatavasti käisid nad mõlemad Pindarose juures õppetunnis, käisid küll teineteisest sõltumatult, kuid lasksid end Pindarose oodide vana kolomeetrilise kirjutusviisi saledast kujust ühtmoodi inspireerida. Kas varjatud hingesugulus?

Hezel kui innustaja?

Nõnda pole sugugi välistatud, et Peterson õppis Pindarost tundma suurte vahendavate eeskujudeta. Aga ka sel juhul ei pääse me mööda ei noormehe huvi võimendanud olukordadest ega nõuandjatest. Tema keelelist andekust võib vaid imetleda. Kreeka keel oli ta varajane kirk ning ehk paigutub ka tutvus Pindarosega Riia gümnaasiumis õppimise aega. Klassikalised keeled olid religiooni- ja filosoofiakursuse kõrval igatahes üks selle õppeasutuse pedagoogilisi eelistusi ning kõne gümnaasiumi avaaktusel 16. septembril 1804, mille pidas ülemõpetaja Erhard Philipp Renninger, keskendus kreeka ja rooma kirjanduse tundmise tulususele. Uut Testamenti õpiti gümnaasiumis algkeeles. Kas Riia kubermangugümnaasiumi kreeka keele tundides võeti läbi ka Pindarose teoseid, pole teada. Esmatähtsate kreeka kirjanike (nagu Homeros, Xenophon, Theokritos, Lukianos, Aristophanes) nimestikku polnud koorilüürik igatahes kantud (Zur Geschichte 1888: XXIII). Kuidas nägi üleüldse välja Pindarose ajalooline retseptatsioon Baltimaade akadeemilistes ringkondades?

Meie käsutuses on vaid hajusaid andmeid. Nii näiteks tsiteerib hingekarjane Georg Müller Pindarost oma jutluses Pühavaimu kiriku eesti kogudusele 14. juunil 1605 ladinakeelse vahendaja kaudu: „Pindaros teeb selle [=inimese] aga veelgi tühisemaks ja nimetab inimest *somnium umbrae*, see on varju unenäoks” (Müller 2008: 537). See on tsitaat 8. Püütia oodist (Pindar 1986: 153).¹⁷

¹⁷ Pindarose väljendi pani oma Mülleri-käsitluse pealkirjaks teatavasti Uku Masing (Masing 1999).

Tartu ülikool, mis kandis esitsa nime *Academia Gustaviana*, asutati Rootsi võimude poolt 1632. Selle õppeasutuse põhikirja 18. peatükis antakse teada, et nii kreeka keele grammatika kui ka poeetika õppimine eeldab Tartus Pindarose tekstide lugemist (Allikad 1932: 65–66; Constitutiones 1997: 60, 62; Inno 1972: 118). Samas aga näib, et tegelikult polnud Pindaros Tartu haritlaste hulgas vähemalt esitsa just üleliia tuntud: ajavahemikul 1632–1636 kaitstud väitekirjades, milles tsiteeriti alati ka vanu laulikuid, Pindarose nime peaaegu ei kohta (Päll 2001: 2). Kreeka keele õppevahendina kasutati Georg Buchanani psalmiparagraafide kogumikku, kus olid ära trükitud ka mõned pindaroslikud oodid. Nende kirjutamisel imiteeriti ühe või teise epiniikioni meetrilist skeemi ning pikiti luuletusse Pindarose väljendeid. XVII sajandist on meieni jõudnud mõned praeguse Läti alal ja ainult kaks Eesti alal trükitud Pindarose oodi: üks neist on M. Zachariase Tallinnas avaldatud saksakeelne ood (1678) ja teine – kultuurilooline haruldus – 1631 Tallinnas ja Narvas õpetanud ning aastail 1633–1636 Tartu triviaalkooli konrektorina töötanud Heinrich Vogelmanni Tartus ilmunud kreekakeelne ood (1633). Viimases võetakse meetriliseks eeskujuks 4. Olümpia epiniikion ja kasutatakse ka Pindarose tsitaate. Pindaroslikku sõnakasutust kohtab teisteski stroofivormides. *Academia Gustaviana* esimene 19-aastane rektor Jakob Skytte luuletas – nagu nii mõnigi teine – nõndanimetatud Pindarose anapestides (Dorpat 2007: 84–87, 132–135, 357–360, 409, 418).

1656. aastal suletud *Academia Gustaviana* jätkuasutus oli 1690–1710 Tartus ja Pärnus tegutsenud *Academia Gustavo-Carolina*, mille kreeka keele ja idamaiste keelte õppetooli eelistuseks oli heebrea keel. Loengutes tundma õpitud kreeka autorite nimestikus puuduvad nii Homeros ja Platon kui ka Pindaros (Rauch 1943: 353–354; vt ka Päll 2003).

1802. aastal taasavatud Tartu ülikooli esteetika, kõnekunsti ja klassikalise filoloogia professoriks kutsuti selles ametis legendaarse aupaiste omandanud Karl Morgenstern (1770–1852), kes oli varem õppetooli hoidnud Hales ja Danzigis. Tartus avardas ta oma loengute senist amplituuda: „Hallest ja Danzigist kaasa võetud vana tagavara (Cicero, Platon, Horatius, Lukianos oma vahelduvate teostega) täiendavad Theokritos ja Pindaros, kelle laule ta meeleldi ja suure eduga seletas” (Süss 1930: 163). Just kahe viimase kreeklase jälgi leidub enim ka Petersonil. Kas Peterson külastas Morgensterni loenguid, selle kohta puuduvad andmed; aga vähemasti on ta 1819 kinkinud Morgensternile pühendusega käsikirja „Mõnda konsonantide kohta” („Etwas über die Consonanten”), mis lubab oletada mõningat lähemat kontakti professoriga (Taev 1976: 7). Morgensterni vaim lehvib noil ajal kogu ülikoolielu kohal, ta oli ka õppeasutuse raamatukogu direktor, ning tema mõju pidi ulatuma Petersoninigi.

Aga ilmselt oli Petersoni jaoks ülikoolis keegi veel olulisem õppejõud: nimelt juba mainitud Wilhelm Friedrich Hezel, keda peetakse *studia humaniora orientalia* tegelikult rajajaks Tartus (Hallik, Klaassen 2002: 54–57). Ja mitte ehk ainult Petersoni jaoks, sest veel XX sajandi algul oli Hezel Tartu ülikooli ainus professor, kellele oli osaks langenud au anda oma nimi ühele Tartu tänavaist (Süss 1930: 242; pärast Teist maailmasõda nimetati tänav ümber seal elanud Juhan Liivi järgi). Peterson käis Tartus ilmselt vaid talle ainsa tähtsana näiva professor Hezeli loenguis heebrea, kaldea ja süüria keelest, araabia numismaatikast ning Moosese esimese ja Hiiobi raamatu sele-

tamisest. Kreeka keelt ei pruukinud ta oma kõrge enesehinnangu kohaselt tõenäoliselt enam õppida, sest seda ta juba tundis! Professori valikul võisid kaasa mängida ka muud motiivid. Peterson oli juba kord mässuliselt meelestatud mees ning Hezelil oli valgustusliku radikaali kuulsus.

Frankenis Königsbergis sündinud Hezel õppis 1771–1775 Jenas teoloogiat ja filosoofiat ning saabus pärast seda, kui ta oli Giessenis 1786–1802 tegev olnud idamaiste keelte ja kirjanduste professorina, aastal 1802 Tartusse, et õpetada seal kuni 1813. aastani eksegeetikat ja idamaiseid keeli, seejärel kuni emeriteerumiseni 1820. aasta algul üksnes idamaiseid keeli.¹⁸ Emeriitprofessorina jätkas ta õppetööd eraalgatuse korras; nii näiteks kuulusid tema juures heebrea, araabia, süüria ja kaldea keele loenguid professori viimaseil eluaastail 1823–1824 ka hilisem eesti keele lektor ülikoolis Dietrich Heinrich Jürgenson ning Ferdinand Johann Wiedemann (Põldmäe 1985: 167; Ariste 1973: 13). Hezelil oli vulgaarratsionalisti ja nn loomuliku religiooni pooldaja maine eeskätt seetõttu, et ta oli 1809 avaldanud kontseptsioonilt uudse ja väga omapärase, ulatuslike kommentaaridega varustatud Uue Testamendi tõlke. Kristlikud mõisted olid selles välja vahetatud mõistuspäraste ja moraalsete väljendite vastu ning kõik imepärase oli tasalülitatud loodusemütoloogiliste ja psühholoogiliste seletuste varal. Tõlge toetus Hezeli Giesse-ni-perioodi kümneosalisele peateosele „Die Bibel alten und neuen Testaments mit vollständig erklärenden Anmerkungen” (Lemgo, 1780–1791). Nii näiteks kirjutas Hezel „Jeesus Kristuse” asemel oma tõlkes läbivalt „messias Jeesus”, „usu” (πίστις) asemel „moraalne religioon”, „evangeeliumi” asemel „uus religioon” (Die Bibel 1809: XXVIII–XXIX). Ta vältis väljendit „(jumala) poeg” ja asendas selle väljendiga „ülev/kõrge saadetu” (*der erhabene/hohe Gesandte*). Johannese evangeeliumi algus („Alguses oli sõna ja sõna oli jumala juures”) kõlab Hezelil näiteks nõnda: „Kõrgem mõistuseolend oli algolend” (*Das höhere Vernunftwesen war ein Urwesen – Die Bibel 1809: 229*). Pärastine pastor Carl Ludwig Kaehlbrandt (1803–1888), mees, kellele K. J. Peterson õpetas 1817 gümnaasiumina kreeka keelt ja kes on meile talletanud Petersoni ainsa nabi, aga värvika isikukirjelduse, millele toetub „meie esimese luuletaja” kogu personaalne legend (Kaehlbrandt 1912a: 1–2; Lepik 1932: 357–358, 375) – seesama mees, kes jätkas kreeka ja heebrea keele eraõpinguid hiljem Hezeli juures, on kirja pannud ka järgmise lause: „Tema [=Hezeli] Uue Testamendi tõlget pidasime isegi meie, ta noored mõttekaaslased, maitsetuks ja naeruväärseks monstrumiks” (Kaehlbrandt 1912b: 1).

Hezeli piiblitõlke tekitatud skandaali sekkus hilisem haridusminister vürst Golitsõn kui piibliseltsi president ja võõrkonfessioonide usuasjade peavalitsuse ülem, misjärel peeti maha suurem kemplus, kus oma sõna Hezeli vastu oli öelda ka haridusminister Razumovskil; ülikooli rektor Parrot püüdis professorit kaitsta. Selle tulemusel piirati 1813 Hezeli õppeülesandeid (ta ei tohtinud siitpeale lugeda enam Uue Testamendi eksegeesi, küll aga jätkas Vana Testamendi tõlgendamist) ning seitse aastat hiljem (1820) saatis kuraa-tor Karl Lieven – samuti tulevane haridusminister! – ta väljateenitud puhkusele (Süss 1930: 197–200; vt ka TÜA 1982: 46, 80, 182).

Karl Morgensterni käsitleva särava kultuuriloolise uurimuse autor, Tar-tu ülikooli klassikalise filoloogia professor aastail 1923–1934, Wilhelm Süss

¹⁸ Hezeli elukäigu kohta vt Allgemeines 1829: 280–292; Theologische Fakultät 1905: 101–107.

(1882–1969), teeb oma töös tabava tähelepaneku. Morgenstern tsiteerib nimelt artiklis Raffaeli maalist „Jeesuse kirkastamine” („Über Rafael Sanzios Verklärung”, 1822) sellele motiivile vastavat kirjakohta: „Ja ennäe, hääl ütles pilvest [jüngritele]: See on minu armas Poeg...” (Mt 17: 5). Ja seesama Morgenstern, kes peaaegu kunagi ei rääkivat piiblitekstist, lisab siia seletuseks: „Hääl pilvest jne. osutab – inimkeeles kõneldult – äikesele, looduse oivalisemale vaatamängule...” (Süss 1930: 202). Ka Hezeli piiblitõlkes antakse selle kirjakohta peal, nagu säärestel puhkudel tõlkes mujalgi, õpetust joonealuses märkuses: „Pikselöök oli jüngreile sel hetkel jumala saadetud teade. Neile *näis*, et ta kõneleb sõnu [---]” (Die Bibel 1809: 51). Ühte teist kirjakohta Uues Testamendis, kus räägitakse Jeesuse ristimisest – „Kui nüüd Jeesus oli ristitud, tuli ta kohe veest välja. Ja vaata, taevad avanesid ning ta nägi, kuidas Jumala Vaim laskus otsekui tuvi ja tuli tema peale, ja ennäe, hääl taevast ütles: See on minu armas Poeg...” (Mt 3:16–17) – kommenteerib Hezel samal moel: „See on majesteetliku pikselöögi kirjeldus. [---] Müristamine sel märkimisväärse hetkel kuulutas ta [Jeesuse] tõeliseks messiaks” (Die Bibel 1809: 6). Juba oma Giesseni-aegses suures piibliseletajas oli Hezelist saanud piksentusiast, ja tema arust pillutas ka Paabeli torni ehitajad laiali just jumala jube müristamine (Borst 1995: 1530). Nii tõlgendab Hezel jumala häält Piiblis järjekindlalt kui kõuemürinat ja ehkki see ei näita veel Tartu teoloogi maailmaajaloolist originaalsust, oli just tema tookord Baltimaades mees, keda seda sorti seletustega seoti. Ja ühtlasi tähendab see kõik nüüd seda, et tõenäoliselt toetub ka Morgensterni märkus jumala hääle kui kõuekömina kohta Hezeli autoriteedile. Neid kahte professorit ei peetud just vaimult üleliia lähedasteks, kuid et Hezeli tõlge oli põhjustanud skandaali, millest tõusnud kära ulatus kõige kõrgemate valitsusringideni, siis on loomulik, et see paelus ka selliste haritlaste tähelepanu, kellele Piibliga seotud probleemistik polnud esmatähtis.

Hoolimata Hezeli hiiglaslikust ja mitmekesisest trükiproduktioonist, jäi radikaalne piiblitõlge üheks ta kuulsamaks tööks. See oli ärevust tekitanud juba enne ilmumist; arvatavasti oskas Hezel endale reklaami teha. Tõlke etteotsa on paigutatud tüse, 220 enamasti väarikat nime sisaldav tellijate loetelu. Nende seas leiame ka Tema Magnifitsentsi, kindralsuperintendent Karl Gottlob Sonntagi (1765–1827) Riist, Liivimaa kiriku pea, kes kuni aastani 1811 oli Riia Jakobi kiriku ülemõpetaja; sealsamas töötas kellamehe ja teenrina ka Petersoni isa. Aastail 1814–1825 vastutas Sonntag pastori puudumisel isiklikult eesti koguduse kõige hädalisemate jooksvate talituste eest (Karma 1972: 485). Sonntag oli teatavasti Petersoni moraalne ja rahaline toetaja¹⁹ ja ühtlasi ratsionalistliku teoloogia mõõdukas poolehoidja. Temalt laenas Peterson raamatuid: nii näiteks palub ta üliõpilasena saata endale Tartusse heebrea sõnaraamatu. Kindlasti laenas ta oma eestkostjalt raamatuid ka varem ja nende seas võis olla Hezeli töid, eriti kui arvestada, et tolle polüglotikalduvused sobisid suurepäraselt kokku noormehe enda annetega – ning miks siis mitte ka Hezeli Tartu-aja peateos ehk piiblitõlge, mis oli ju määratud, nagu Hezel ise kirjutab, „minu siinsete [Tartu] akadeemiliste kuulajate jaoks kui abimaterjal minu eksegeetilisteks loenguteks valmistumisel”

¹⁹ Vt Petersoni kaht kirja Sonntagile Tartu-aja algusest (Lepik 1958: 266–267). Märkimisväärne on juba seik, et Liivimaa kiriku kõrgeim pea kirjutas avalikkusele tundmatu Petersoni nekroloogi (Sonntag 1822; 1823). Vt ka Hasselblatt 2007.

(Die Bibel 1809: XXV). Peterson asus varsti ise Tartu poole ja Hezeli juurde teele.

Osutatagu ühele võimalikule edasisele paralleelile. Oma esimese, juba 1818. aastal Riias koostatud luulevihu avaluuletuseks valis Peterson oodi pealkirjaga „Jummalale”. Toogem sellest luuletusest esimene ja kaks viimast salmi, jättes keskmised ruumi kokkuhoiu mõttes vahele (paksendus on minult – *J. U.*).

Taeva üllem vaim!

*Laulemas on so auo
'Allikas, mis illusas
Lillitses orros,
Sinno voimusse läbbi
Kaljo süllesta tuelles
Villose kasse jalla al
Tassa on keerlemas.*

[---]

Kus sa mürristaja

*Musta rangude öses
'Irmsaste kärkatamas,
Aiamas paistavat
Tulda, läigava käega,
Värriseva orro kopasse,*

'Irmolikkus pitknes

***Rägides innimessega,
Kes keigeüllema kuio
Kummardades sinno
Vägge, on armastamas
Sind, üllem Jummal!***

(Peterson 2001: 33–34)

Ainuüksi neis kolmes salmis on 7 siiret, kuid paksemasse kirja on pandud muu. Tsiteeritud oodis on jumalal neli nime: esimene on lihtne „ülem jumal”, kaks järgmist aga „taeva ülem vaim” ja „kõigeülem kuju”. Viimaste juures on juba tunda ratsionalistliku teoloogia hõngu. Ning neile järgneb neljas nimi, „müristaja”, mis oli ju tegelikult antiikse Jupiteri hüüdnimi (*Tonans*), mida aga humanistlikus traditsioonis kasutati ka ristiusu jumala täiendina.²⁰ Olukorda konkretiseeritakse luuletuses veelgi. Kui allikas ja meri kiidavad jumala nime, väge ja au, siis pikselöö ja kõuemürin on jumal ise, kes sel viisil inimesega räägib. Ka Klopstocki luuletuses „Halastaja” („Der Erbarmer”) räägib Jehoova äikese kujul, ehkki veel enam inimkeeles: „Sest Jehoova kõneleb! / Ehk küll ka kõue kõminas, / möllavas tormis ja leebes sahinas; / aga uurivamalt, püsivamalt / inimese keele kaudu” (Klopstock 1854: 122). Kes tahab, võib seda kõike muidugi tõlgendada kui lihtviisilist antikiiseerivat kujundit; öeldakse ju Homerose „Iliaseski”, et „maiste ja taevaste Taat ülal hirmsalt kõuena kärkis” (Homeros 1960: 334). Põnevam ja ehk taba-

²⁰ Nii näiteks ühes Christian Krügeri ladinakeelses ja Narva raele adresseeritud luuletuses aastast 1648, mis leidub Eesti Ajaloomuuseumi arhiivis (Crügerus 2001).

vamgi oleks aga näha Petersoni luuletuse motiivistikus jälgi sellest samast ratsionalistliku teoloogia jumalapildist, mille loomisega tema õpetaja Hezel nii püsivalt tegeles.

Ka oma päevaraamatus läheneb Peterson usudogmadele ratsionalistlikult. Nagu osutatud, asendas Hezel oma piiblitõlkes korduvalt taevast kostva hüüde „See on minu armas Poeg, kellest mul on hea meel” (Mt 17,5) antropotsentristliku väljendiga „jumala armastatud ülev saadetu, jumala lemmik”. Paari sissekannet Petersoni mõttepäevikus võib lugeda kui säärase keelepruugi põhjendust: pühakirja tuleb lugeda mõistusega ja tõlkida see tänapäevasesse keelde. „Kui Kristussest ööldakse: ta oli *jumala ainusündinud poeg*,²¹ tähendab sedda se: [---] temma olli keigesurem ning keigeparrem nende innimeste seast, kes kui *jumala lapsed* Jummalale mele pärrast ellasid” (Peterson 2001: 77–78). Ja hiljem märgib ta mõttepäevikusse: „Kristus tuli sellepärrast, et ta innimestes õppetaks, kuidas naad peavad moistusse läbbi õnsaks sama, ning teisedgi armastama, se on: ka teiste õnnistusseks ellama. Se, olli temma suur Jummalale õppetaks! – Kui siis temma, moistusse tähhele pannemist neid tahtis õppetada, siis peame need kirjad, mis temma õppi jatte käest meie kätte sanud, nenda ärraselletama, kui meie aial inimesed rägivad.” (Peterson 2001: 90). See on täpses kooskõlas sellega, mida Hezel oma piiblitõlke eessõnas soovitab kui „eht-luterlikku põhimõtet” ja normi „siinse keiserliku ülikooli” teoloogiaprofessoreile: „Pidada ainult seda Jeesuse õpetuse ehtsaks tõeks, mis ja nagu see Uue Testamendi pühades raamatutes mõistuse najal õigesti seletatult seisab” (Die Bibel 1809: XXVI).

Hezel ei avaldanud Rosenplänteri Beiträge’s ja ka temast endast seal ei kirjutatud. Aga ometi kannab ajakirja neljas vihik (1815) üsnagi ülespuhutud pühendust just sellele koketsele härrale: „Pühendatud tema kõrgeistisündinud Vene keiserlikule härra kolleegiuminõunikule ja Tartu Keiserliku Ülikooli professorile Wilhelm Friedrich von Hezelile, teoloogia ja filosoofia doktorile, Austria keiserlikule pfaltskrahvile, Hesseni suurhertsoglikule valitsuse salanõunikule, Erfurdi Teaduste Akadeemia ja Jena latinistide seltsi auliikmele, ülima austuse ja tänulikkusega väljaandja poolt”. See oli esimene neist pühendustest, mis Rosenplänter oma ajakirja tiitlile trükkida lasi. Kuid kõik järgmised härrad, keda niiviisi tänati (Luce, Hupel, Sonntag jt), olid kas Beiträge autorid või estofiilia edendajad. Niisiis ei ole selle esimese ja juba seetõttu mõnes mõttes tähtsaima tänuavalduse vahetuid motiive niisama lihtne mõistatada. Kaudseid põhjusi võib aga leida küll.

Hezel oli oma esimesel Tartu-aastal rajanud üsna omapärase haridusasutuse, „kus kooliteaduste kõrval pidi õpetatama ja harjutatama ka kõiki vabu kunste ja uuemaid keeli”; ta lasi ehitada ratsutamisraja, asutada tantsu- ja vehklemiskooli (Krause 1902: 379). See erakool pidas vastu küll ainult kaks aastat,²² aga ometi jõudis seal õpetajana töötada ka Rosenplänter, kes õppis seejärel 1803–1806 ülikooli teoloogiafakulteedis, taas lähedases kontaktis Hezeliga (Anvelt 1995: 31; Parek 1976: 31). Niisiis võib pühendust Hezelile võtta ka kui isiklikku tänuavaldust. Hezel oli Rosenplänterile ilmselt üheks keeleteadusalaseks autoriteediks, ja kui ta näiteks Beiträge teises vihikus seletab kultuuri mõistmist keele kaudu, siis nõjatub ta Hezeli 1794 ilmunud

²¹ Peterson annab tsitaadid kreeka keeles, mida markeeritakse kursiiviga.

²² Hezel avaldas oma „õppe- ja kasvatuasutuse” mõned „sõnumid”, selle „generaalinstruktsiooni”, samuti seal kasutamiseks mõeldud prantsuse keele õpiku.

raamatule „Filosoofia vaim ja vana maailma keel” („Geist der Philosophie und Sprache der alten Welt” – Rosenplänter 1813a: 5). Beiträge neljas vihik, mis kandis pühendust Hezelile, oli Petersonile hästi tuntud (ta tsiteerib seda korduvalt), tõenäoliselt luges ta ka teisi vihikuid.

Oletatavasti ei jäänud Peterson ülimalt produktiivse ja teatud aladel ülimalt võimeka Hezeliga ülikooliajal mitte ainult õpilase ja õpetaja vahekorda, vaid leidis temas ka vanema hingesugulase: olid ju mõlemad kui keeleliselt andekad inimesed ühtlasi kirglikud polüglotid, ja kumbki neist ei paistnud kannatavat liigse häbelikkuse all. Hezeli tehnilis-praktilised soodumused (nii näiteks leiutas ta teatava maatampimismasina, mille eest pälvis Aleksander I-lt briljantsõrmuse) vastandusid küll Petersoni silmnähtavalt ebapraktilisele olemusele. Hezel oli juba Saksamaal pannud riburada kokku hulga araabia, heebrea, kaldea, süüria, kreeka ja prantsuse keele õpikuid, grammatikaid ja lugemikke;²³ Baltimail jätkas ta samas vaimus ja märkis mõnikord raamatu tiitlile, et see on mõeldud hariduslike vajaduste rahuldamiseks eeskätt Vene riigi Läänemereprovintides. Peterson võis nende õpikutega tuttav olla juba enne ülikooliaega, aga Tartus tegi ta nendega tutvust päris kindlasti, sest Hezelil oli kombeks koolitada tudengeid omaenda õpikute järgi (Hallik, Klaassen 2002: 55–56).

Hezelist mõjustatud võisid olla Petersoni etümoloogilised otsingud eriti just käsikirja jäänud ülestähenduste selles osas, mis käsitleb heebrea keele alustrajavat rolli. Peterson on koostanud sõnaloendeid ja visandlikke kõrvutusi pealkirjadega „[Eesti] sõnad, mis on suguluses kreeka, ladina või heebrea keelega”, „Ka grammatilistes vormides sarnaneb eesti keel vanade keeltega” jt (Peterson 2001: 169–187). Ühelt poolt väljendavad need kaude kogu XVIII sajandile omast kirge vaielda keele jumaliku või inimliku päritolu üle ning püüdu taastada see inimlik algkeel, milles kõik hilisemad keeled on olnud osalised. Teisalt on aga selge, et sedavõrd noor mees nagu Peterson peegeldas alati mingil moel ka oma lähemate õpetajate ideedeilma. Hezel oli toona Baltimaades aktiivselt tegutsevate haritlaste seas helgeim pea mitte ainult idamaiste keelte vallas, vaid ka ajaloolises keeleteaduses üldiselt.

Hezel esindas veel XIX sajandi lävel tollal juba anakronismihõngulist tendentsi, mille järgi Noa ja tema perekonna veeuputusest päästetud keel sai kogu inimkonna algkeeleks. Nii oli Hezel veendunud näiteks kreeka keele semiidi substraadis, tõendades seda ohtrate näidetega (Hezel 1795). Sedasama hebraiseerivat suunda soome keele ja rahvapärимuse käsitelul esindas Christfried Ganander, kelle pärimusloolise seletussõnastiku „Mythologia Fennica” (1789) Peterson koos algupärase kommentaariga rootsi keelest saksa keelde mugandas (1822). Petersoni töötluses polnud see mitte ainult müüdi-seletuslik, vaid ka müüdi loome sugemetega tekst, kogu XIX sajandi jaoks Petersoni peateos, mis sai traditsiooni kujundavaks eestluse kui ajaloolis-poeetilise ideoloogia tekkel.

Me oleme jõudnud lahtisi otsi kokku sõlmida püüdva finaalinii. Aastal 1805 ilmus Riias Hezeli sulest raamat pealkirjaga „Mõnede Pindarose oodide seletus algajaile (mõeldud eeskätt kreeka keele noortele sõpradele Venemaa keiserlikes Läänemereprovintides). Koos seletatud oodide kreekakeelse teks-

²³ Tähelepanuväärne on seik, et Hezeli araabia keele õpik neile, kel puudub suulise õppe võimalus, „Anweisung zur Arabischen Sprache bey Ermangelung alles mündlichen Unterrichts” (1784–1785), anti 2009 uuesti välja USA-s (Whitefish, Montana osariik).

tiga” (Hezel 1805). Selle eessõna alustab autor nõnda: „Siinne mõnede Pindarose oodide seletus arvestab minu uue isamaa vajadusi” (Hezel 1805: V). Võimalik, et see oli tõesti esimene Pindarose-alane käsiraamat Baltimaades. Raamat koosneb eessõnast (lk V–XVI), „Sissejuhatavatest märkustest” (lk 3–43) ja põhjalikust üheksa Pindarose oodi kommentaarist (lk 44–428), millele lisandub kreeka originaaltekstide äratrükk Heyne väljaande järgi (lk 429–490). Valituiks on osutunud esimene, teine, neljas, viies, üheksas, üheteistkümnes, kaheteistkümnes ja neljateistkümnes Olümpia ning esimene Püütia ood.

Kerkib küsimus, miks Hezel üleüldse selle Pindarose-kogumiku koostas? Autori erilist huvi pälvivad nagu varemgi etümoloogiad, millega ta püüab taas kord näidata, et „kreeka keel on oma aineselt orientaalset päritolu” (Hezel 1805: XI). Niisiis on isiklik raamülesanne seesama mis kümme aastat varem ilmunud käsitluses „Kreeka vanimast ajaloost ja keelest” (Hezel 1795), mida Hezel ka Pindarose-raamatu eessõnas mainib kui oma kõigutamatut lähtepunkti. Kreeka sõnade orientaalne päritolu on Hezeli kinnisidee – ja tema tollal tunnustatud kompetents, mida meie aeg enam ei väärtusta. Siiski möönab ta ise, et ei saanud oma põhihuvile Pindarose-raamatus piisavalt pühenduda, ning see on ka tõsi – seletustes ei ole Hezel selles osas pealetükkiv. Jääb mulje, nagu oleks ta pidanud oma filoloogilist subjektiivsust mingil põhjusel taltututama, ja selleks põhjuseks võis olla keiserlik ülikool ise. Võib-olla paluti Hezeli ette valmistada õppevahend Pindarose oodide tutvustamiseks Tartu üliõpilastele. Oli ta ju ülikoolielu üldises organisatsioonis üsnagi tegev ning mitu korda usuteaduskonna dekaan. Professor Morgenstern – nagu nägime – oli Tartus hakanud austama Pindarost („kelle laule ta meeleldi ja suure eduga seletas”) ning tema vastutas ka ülikooli raamatukogu täiendamise eest. Seda arvestades ei tohiks ju olla välistatud, et Hezel sai näiteks oma kolleegilt Morgensternilt sõbraliku tellimuse panna kokku üks algupärane Pindarose-lektüür koos vastavate seletustega. Raamatu sissejuhatavates märkustes heidetakse kõigepealt kiirpilk Pindarose isikule ja elule ning tsiteeritakse Quintilianuse „Institutio oratoria” kaudu Horatiuse kõrget hinnangut Pindarosele „Carmina” tuntud oodis („jäljendamatu”). Samas vaimus lisab Hezel ise juurde: „Kõigi meieni jõudnud lüüriliste luuletajate seas ei suuda keegi temaga võistelda, liiati siis teda ületada tulisuses ja julges hoos, mõtete, troopide ja poeetiliste piltide jõus ning väljenduse voolavas rikkuses” (Hezel 1805: 4). Seejärel räägib Hezel Pindarose luule aineist, nimelt kreeklaste spordialadest ja pühadest mängudest, nende osavõtjaist ning võitjaist. Lõpetuseks annab ta põhjaliku ülevaate Pindarose oodidest, nende dooria dialektist ja välisest ülesehitusest (stroof, antistroof, epood), mis on seotud koori liikumisega. Ta loetleb Pindarose teoste „esilekerkivamaid” väljaandeid alates Erasmus Schmidist.

Raamatus ei paista olevat midagi Petersoni oodidega erilisel moel seostuvat. Petersoni kahest Pindaroselt laenatud motost on üks siin küll esitatud (teise Olümpia oodi algus). Samuti leiame Petersoni „Süggises” kasutatud Pindarose väljendi „pilvede lapsed” seletuse: vihmapiisad on pilvede pojad, ütleb Hezel (1805: 328). Seletused üksikoodide juurde on enamasti keelelist laadi, aga mitte kuivad, vaid küsitlevad ja vaidlevad. Mulle näib, et Hezeli on õnnestunud kokku panna Pindarose teoseid lugema kutsuv, mõtteid äratav teejuht.

Ja see ongi ehk tähtsaim. Võib ette kujutada, kuidas Morgenstern raamatut oma loenguis suure kasuga tarvitab. See oli ju ometi ühe Tartu professori kokku pandud Pindarose lühikursus. Ja oli ehk usinaid huvilisi ka väljaspool auditooriumi. Peterson oli Pindarosega tutvunud juba tõenäoliselt enne ülikooli Riias. Mis oleks siis olnud loomulikum kui see, et üks kreeka keelt armastav ja selles hästi edasi jõunud Pindarose-pisikuga Riia gümnaasiumi tudessid Pindarost oma kodulinnas ilmunud väljaande järgi. Hiljem läheb see noormees Tartusse sooviga kuulata Pindarose-raamatu autori loenguid, ning sõlmib temaga veidi lähema kollegiaalse suhte. Nii võiks ehitada silla Petersonist Pindaroseni Hezeli kaudu. Ja võib ette kujutada ka teist teed – silda Petersonist Hezelini, mis viib üle Pindarose.

Kirjandus

- Allgemeines 1829 = Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. Hrsg. J. F. von Recke, K. E. Napiersky. Bd. 2. Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn.
- Allikad 1932 = Tartu Ülikooli ajaloo allikaid I: Academia Gustaviana. a) Ürikuid ja dokumente. Koost J. Vasar. (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. C XIV.) Tartu.
- Anakreon 1789 = Anakreon's Lieder. Griechisch mit einem vollständigen griechisch-deutschen Wortregister für Schulen. Berlin–Libau: Lagarde und Friedrich.
- Anakreon 1809 = Anacreontis et Sapphus carmina graece. Hrsg. F. G. Born. Leipzig: Apud Haugiam viduam.
- Anakreon 1825 = Anacreontea. Hrsg. F. Mehlhorn. Glogau: Libraria Nova Guentheriana.
- Anakreon 1864 = Anakreon und die sogenannten Anakreontischen Lieder. Revision und Ergänzung der J. Fr. Degen'schen Uebersetzung mit Erklärungen von E. Mörike. Stuttgart: Kraus & Hoffmann.
- Anger, Alfred 1988. Johann Gottlieb Willamov. – Literaturlexikon. Autoren und Werke deutscher Sprache. Hrsg. W. Killy. Bd. 12. Gütersloh–München: Bertelsmann Lexikon Verlag, lk 334–335. (Digitaalne väljaanne: Berlin: Directmedia, 2000.)
- Anvelt, Leo 1995. Masing, Rosenplänter ja nende aeg. – Otto Wilhelm Masingu kirjad Johann Heinrich Rosenplänterile 1814–1832. Koost L. Anvelt jt. Kd 1. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 17–33.
- Ariste, Paul 1973. Ferdinand Johann Wiedemann. Tallinn: Valgus.
- Beck, Adolf 1947. Griechisch-deutsche Begegnung. Das deutsche Griechenerlebnis im Sturm und Drang. Stuttgart: Cotta Verlag.
- Bibliothek 1861 = Bibliothek der Deutschen Klassiker. Bd. 8: Klassische Periode. Teil 5. Hildburghausen: Bibliographisches Institut.
- Boileau, [Nicolas] 1969. Oeuvres II. Épitres – Art poétique – Oeuvres diverses. Paris: Garnier-Flammarion.
- Borst, Arno 1995. Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker. Bd. 3, Teil 2. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Bowra, Cecil Maurice 1964. Pindar. Oxford: Clarendon Press.

- Briefwechsel 1901 = Briefwechsel zwischen Schiller und Goethe in den Jahren 1794 bis 1805. Hrsg. Ph. Stein. Bd. 1. Leipzig: Reclam.
- B r u m m a c k, Jürgen 1997. Noch einmal: zur Pindarnachahmung bei Herder und Goethe. – Von der Natur zur Kunst zurück. Neue Beiträge zur Goethe-Forschung. Gotthart Wunberg zum 65. Geburtstag. Hrsg. M. Baßler jt. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, lk 21–37.
- B r u n e l, Pierre 1977. L'ode pindarique au XVIe siècle et au XXe siècle. – Revue de littérature comparée, nr 2, lk 264–271.
- Constitutiones 1997 = Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academia Gustaviana) – Tartu Akadeemia (Academia Gustaviana) põhikiri. Tlk K. Sak [K. Viiding]. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- C r ü g e r u s, Christianus 2001. Dominis Consulibus ut et toti ordini Senatorio scripsi. Tõlkinud ja kommenteerinud K. Viiding. – Tuna, nr 1, lk 14–18.
- Dictionnaire 2005 = Dictionnaire des termes littéraires. Ed. H. van Gorp jt. Paris: Honoré Champion.
- Die Bibel 1809 = Die Bibel des Neuen Testaments, oder die ehrwürdigen Urkunden der Christlichen Religion, als ächte und einzige Quelle derselben. Uebersetzt und mit Anmerkungen herausgegeben von D. Wilhelm Friedrich Hezel. Dorpat–Leipzig: Paul Gotthelf Kummer.
- D o e r i n g, Sabine 2007. Enjambement. – Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft. Hrsg. K. Weimar jt. Bd. 1. Berlin–New York: Walter de Gruyter, lk 447–449.
- D o r n s e i f f, Franz 1921. Pindars Stil. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Dorpat 2007 = O Dorpat, urbs addictissima musis... Valik 17. sajandi Tartu juhu- luulet. Koost K. Viiding, J. Orion, J. Päll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- D u c h e m i n, Jacqueline 1955. Pindare poète et prophète. Paris: Les Belles Lettres.
- F r e y, Peter Heinrich von 1813. Ueber die Ehstnische Poesie. – Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache 2, lk 15–43.
- F r e y, Peter Heinrich von 1815. Ueber die bisherigen Versündigungen wider die Regeln der Poesie in der ehstnischen Sprache. – Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache 4, lk 1–55.
- F r i e d r i c h, Rainer 2000. Homeric Enjambement and Orality. – Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie, nr 1, lk 1–19.
- G e l z e r, Thomas 1981. Pindarverständnis und Pindarübersetzung im deutschen Sprachbereich vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. – Geschichte des Textverständnisses am Beispiel von Pindar und Horaz. Hrsg. W. Killy. (Wolfenbütteler Forschungen 12.) München: Kraus International Publications, lk 81–115.
- G o e t h e, [Johann Wolfgang] 1968. Luuletusi. Tlk A. Sang. Tallinn: Eesti Raamat.
- G o e t h e, [Johann Wolfgang] 1999. Gedichte. Hrsg. E. Trunz. Einmalige Jubiläumsausgabe. (Hamburger Ausgabe 1.) München: C. H. Beck.
- G r u m a c h, Ernst 1949. Goethe und die Antike. Eine Sammlung. Bd. 1. Berlin: Walter de Gruyter.
- Grimm 2004 = Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. (Der Digitale Grimm.) Bd. 23. Frankfurt am Main: Zweitausendeins.
- H a l l i k, Martin, K l a a s s e n, Olaf-Mihkel 2002. Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- H a m a n n, Johann Georg 1983. Sokratische Denkwürdigkeiten. Aesthetica in nuce. Hrsg. S.-A. Jørgensen. Stuttgart: Reclam.

- Hasselblatt, Cornelius 2007. Zur Publikation der Gedichte Kristian Jaak Petersons in Deutschland. Ein Zwischenbericht. – *Triangulum. Germanistisches Jahrbuch für Estland, Lettland und Litauen*. Zwölfte Folge (2006). Sonderheft: Literatur in baltischen Bezügen. Jakob Michael Reinhold Lenz und Kristian Jaak Peterson. Hrsg. L. Lukas, Th. Taterka, J. Undusk. Riga–Bonn: DAAD, lk 131–138.
- Henkell, Arthur 1962. *Wandrer's Sturmlied*. Frankfurt am Main: Insel-Verlag.
- Henkell, Arthur 1981. „Der deutsche Pindar“. Zur Nachahmungsproblematik im 18. Jahrhundert. – *Geschichte des Textverständnisses am Beispiel von Pindar und Horaz*. Hrsg. W. Killy. (Wolfenbütteler Forschungen 12.) München: Kraus International Publications, lk 173–193.
- Herder, Johann Gottfried 1862a. *Ideen zur Geschichte und Kritik der Poesie und bildenden Künste*. In *Briefen. 1794–1796*. – J. G. Herder, *Sämmtliche Werke in vierzig Bänden*. Bd. 24. Stuttgart–Tübingen: J. G. Cotta'scher Verlag, lk 51–318.
- Herder, Johann Gottfried 1862b. [Retsensioon teosele: Oden (von Klopstock). Hamburg, 1771.]. – J. G. Herder, *Sämmtliche Werke in vierzig Bänden*. Bd. 25. Stuttgart–Tübingen: J. G. Cotta'scher Verlag, lk 451–464.
- Herder, Johann Gottfried 1984. *Werke*. Hrsg. W. Pross. Bd. 1. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Hewel, Wilhelm Friedrich 1795. *Ueber Griechenlandes älteste Geschichte und Sprache*. Ein Versuch. Weissenfels–Leipzig: Friedrich Severin.
- Hewel, Wilhelm Friedrich 1805. *Erläuterung einiger Pindarischen Oden für Anfänger*. Riga: Hartmannsche Buchhandlung.
- Heusler, Andreas 1956. *Deutsche Versgeschichte*. Bd. 3. Berlin: Walter de Gruyter.
- Homer 1960. *Ilias*. Tlk A. Annist. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Horatius 1848 = Q. Horatii Flacci *Carmina*. Hrsg. Th. Obbarius. Jena: Friedrich Mauke.
- Hölderlin, Friedrich 1961. *Sämtliche Werke*. Hrsg. F. Beißner. Frankfurt am Main: Insel-Verlag.
- Hölty, Ludwig Christoph Heinrich 1998. *Gesammelte Werke und Briefe*. Kritische Studienausgabe. Hrsg. W. Hettche. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Inno, Karl 1972. *Tartu University in Estonia during the Swedish Rule (1632–1710)*. Stockholm: Vaba Eesti.
- Irigoin, Jean 1958. *Les scholies métriques de Pindare*. Paris: Honoré Champion.
- [Kaehlbrandt, Carl Ludwig] 1912a. *Jugenderinnerungen*. – *Rigaer Tageblatt* 4. (17.) I 1912, nr 5.
- Kaehlbrandt, Carl Ludwig 1912b = *Aus den autobiographischen Aufzeichnungen des weil. Propst K. L. Kaehlbrandt-Alt-Pebalg*. – *Rigaer Tageblatt, Abend-Ausgabe*, 23. IV/6. V, nr 185.
- Karma, Tõnu 1972. *Kristian Jaak Peterson ehk see, kus ta elas ja käis, mida nägi ja kellega kokku sai oma lühikese elu sees*. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8, lk 478–487.
- Klopstock, Friedrich Gottlieb 1854. *Sämmtliche Werke*. Bd. 4: *Oden*. Leipzig: G. J. Göschen'sche Verlagshandlung.
- Klopstock, Friedrich Gottlieb 1855. *Von der Wortfolge*. – *Sämmtliche Werke*. Bd. 9: *Sprachwissenschaftliche Schriften*. Leipzig: G. J. Göschen'sche Verlagshandlung, lk 418–424.

- Koidula, Lydia 1969. Luuletused. Tekstikriitiline väljaanne. Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum. Koost E. Aaver. Tallinn: Eesti Raamat.
- [Krause, Johann Wilhelm] 1902. Das erste Jahrzehnt der ehemaligen Universität Dorpat. Aus den Memoiren des Professors Johann Wilhelm Krause. – Baltische Monatsschrift, Bd. 53, lk 361–385.
- Langen, August 1949. Verbale Dynamik in der dichterischen Landschaftsschilderung des 18. Jahrhunderts (Vorstudie zu einer Sprachgeschichte des 18. Jahrhunderts). – Zeitschrift für deutsche Philologie, nr 3, lk 249–318.
- Laumonier, Paul 1909. Ronsard poète lyrique. Étude historique et littéraire. Paris: Librairie Hachette.
- Lepik, Mart 1932. Kristian Jaak Peterson. – Eesti Kirjandus, nr 8, lk 353–376.
- Lepik, Mart 1958. Kristian Jaak Petersoni käsikirjad ja kirjad. – Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale I. Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 253–275.
- Lord, Albert B. 2001. The Singer of Tales. Cambridge (Mass.)–London: Harvard University Press.
- Maddison, Carol 1960. Apollo and the Nine. A History of the Ode. London: Routledge and Kegan Paul.
- Maehtler, Herwig 1963. Die Auffassung des Dichterberufs im frühen Griechentum bis zur Zeit Pindars. (Hypomnemata 3.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Masing 1996 = Otto Wilhelm Masingu kirjad Johann Heinrich Rosenplänterile 1814–1832. Koost L. Anvelt jt. Kd 2. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Masing, Uku 1999. *Somnium umbrae*. – U. Masing, Eesti vanema kirjakeele lood. Tartu: Ilmamaa, lk 135–239.
- Merilai, Arne 2004. Sisesiire. Ene Mihkelsoni poeetikast. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 873–881 (sama: Päevad on laused. Ene Mihkelson. Toim A. Merilai. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005, lk 42–54).
- Morgenstern, Karl 1807. Klopstock. Eine Vorlesung. Dorpat: M. G. Grenzius.
- Morgenstern, Karl 1814. Klopstock als vaterländischer Dichter. Eine Vorlesung. Dorpat–Leipzig: J. C. Schönmann – P. G. Kummer.
- Mäger, Mart 1979. Luule ja lugeja. Artikleid, arvustusi, esseid. Tallinn: Eesti Raamat.
- Müller, Georg 2008. Jutluseraamat. Koost ja toim K. Habicht jt. (Eesti mõtte-lugu 78.) Tartu: Ilmamaa.
- Opitz 1869 = Ausgewählte Dichtungen von Martin Opitz. Hrsg. J. Tittmann. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Opitz, Martin 2002. Buch von der Deutschen Poeterey (1624). Studienausgabe. Hrsg. H. Jaumann. Stuttgart.
- Parck, Elsbet 1976. Lehekülgi J. H. Rosenplänteri elust. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 30–36.
- Peterson, Kristian Jaak 2001 = IAAK. Kristian Jaak Peterson 200 / Kristian Jaak Peterson. Aus Anlass seines 200. Geburtstages. Toim K. Ross jt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Pindar 1986. Oden. Griechisch/Deutsch. Übers. und hrsg. E. Dönt. Stuttgart: Reclam.

- Põldmäe, Rudolf 1985. Esimene eesti kirjandusloolane Dietrich Heinrich Jürgenson. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 166–174.
- Päll, Janika 2000. Stroofipiir ja selle ületamine Sappho ja Alkaiose luules. Magistritöö. Tartu Ülikool. (Käsikiri klassikalise filoloogia õppetoolis.)
- Päll, Janika 2001. Pindarlektüre an der Academia Gustaviana. Henricus Vogelmannus' *Ode Prosphonetike*. – Studia Humaniora Tartuensia 2.A.2 (<http://www.ut.ee/klassik/sht/2001/paell1.pdf>).
- Päll, Janika 2003. Vanakreeka keel Tartu Ülikoolis 1632–1710. – Kakssada aastat klassikalist filoloogiat Eestis – Duo saecula philologiae classicae in Estonia. Koost I. Volt. (Morgensterni Seltsi toimetised I.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 19–47.
- Rauch, Georg von 1943. Die Universität Dorpat und das Eindringen der frühen Aufklärung in Livland 1690–1710. Essen: Essener Verlagsanstalt.
- Ronsard, Pierre de 1862. *Choix de poésies*. Éd. A. Noël. Tome I. Paris: Didot.
- Ronsard, Pierre de 1968. *Oeuvres complètes*. Éd. P. Laumonier. Tome III. Paris: Librairie Marcel Didier.
- [Rosenplänter, Johann Heinrich] 1813a. Ueber die Nothwendigkeit sich eine genaue Kenntniß der ehstnischen Sprache zu verschaffen. – Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache 2, lk 1–15.
- [Rosenplänter, Johann Heinrich] 1813b. [Anmerkung des Herausgebers]. – Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache 2, lk 25 [joonealune märkus].
- Salu, Herbert 1968. Seid umschlungen, Millionen! Die frühesten Übersetzungen von Schillers Liedern und Balladen in Skandinavien und im Baltikum. Stockholm: Vaba Eesti.
- Salu, Herbert 1970. Esimesed eestikeelsed tõlked Schilleri oodist „Laul röömulle”. – H. Salu, Kauged rannad ja oma saar. Esseid eesti kirjandusest. Stockholm: Eesti Raamat, lk 242–302.
- Salupere, Malle 1998. Ääremärkusi Kristjan Jaak Petersoni loole. – M. Salupere, Tõed ja tõdemused. Sakste ja matside jalajäljed nelja sajandi arhiivitolmus. Tartu, lk 153–163.
- Schäfer, Eckart 1976. Deutscher Horaz. Conrad Celtis. Georg Fabricius. Paul Melissus. Jacob Balde. Die Nachwirkung des Horaz in der neulateinischen Dichtung Deutschlands. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Schmidt, Jochen 1988. Die Geschichte des Genie-Gedankens in der deutschen Literatur, Philosophie und Politik 1750–1945. Bd. 1. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Schmitz, Thomas 1993. Pindar in der französischen Renaissance. Studien zu seiner Rezeption in Philologie, Dichtungstheorie und Dichtung. (Hypomnemat 101.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schneider, Karl Ludwig 1965. Klopstock und die Erneuerung der deutschen Dichtersprache im 18. Jahrhundert. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Silver, Isidore 1981. Ronsard and the Hellenic Renaissance in France II. Ronsard and the Grecian Lyre. Part 1. Genève: Librairie Droz.
- Silver, Isidore 1985. Ronsard and the Hellenic Renaissance in France II. Ronsard and the Grecian Lyre. Part 2. Genève: Librairie Droz.
- Snell, Bruno 1962. Nachwort. – Pindar. Siegeslieder. Deutsche Übertragungen. Hrsg. U. Hölscher. Frankfurt am Main: Fischer Bücherei, lk 190–194.

- [S o n n t a g, Karl Gottlieb] 1822. Christian Jaak Petersohn. – Rigaische Stadt-Blätter, 8. VIII 1822, nr 32, lk 297–298. (Selle lisa samas 26. IX 1822, nr 39, lk 366.)
- [S o n n t a g, Karl Gottlieb] 1823. Aus Riga, im Decbr. 1822. – Zeitung für die elegante Welt, 1. III 1823, nr 43, vg 343–344.
- S p e r b e r, Hans 1930. Der Einfluß des Pietismus auf die Sprache des 18. Jahrhunderts. – Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, nr 3, lk 497–515.
- S t e i n e r, Deborah 1986. The Crown of Song. Metaphor in Pindar. London: Duckworth.
- S ü s s, Wilhelm 1930. Karl Morgenstern (1770–1852). Ein kulturhistorischer Versuch. II. Teil. (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. B: Humaniora XIX.) Tartu.
- Z i m m e r m a n n, Bernhard 1992. Dithyrambos. Geschichte einer Gattung. (Hypomnemata 98.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Z i m m e r m a n n, Bernhard 2009. Dithyrambos. – Handbuch der literarischen Gattungen. Hrsg. D. Lamping. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, lk 128–131.
- Zur Geschichte 1888 = Zur Geschichte des Gouvernements-Gymnasiums in Riga. [Hrsg. A. Schwartz, Ph. Schwartz]. Riga: Häcker.
- T a e v, Karl 1976. Kristian Jaak Petersoni elust ja loomingust. – Kristian Jaak Peterson: Laulud. Päevaraamat. Tallinn: Eesti Raamat, lk 5–18.
- Theologische Fakultät 1905 = Die Theologische Fakultät der Kaiserlichen Universität Dorpat–Jurjew 1802–1903. Hrsg. J. Frey. Reval: Franz Kluge.
- T r u n z, Erich 1999. Anmerkungen. – J. W. Goethe, Gedichte. Hrsg. E. Trunz. Einmalige Jubiläumsausgabe. (Hamburger Ausgabe 1.) München: C. H. Beck, lk 445–779.
- T u g l a s, Friedebert 1966. Marginaalia. Mõtteid ja meeelolusid. Tallinn: Eesti Raamat.
- TÜA 1982 = Tartu Ülikooli ajalugu II: 1798–1918. Toim K. Siilivask. Tallinn: Eesti Raamat.
- U n d u s k, Jaan 1995. Hamanni ja Herderi vaim eesti kirjanduse edendajana: sünekdohhi printsiip. – Keel ja Kirjandus, nr 9–11, lk 577–587, 669–679, 746–756.
- U n d u s k, Jaan 2000. Nationsbildung als Textgestaltung. Die Rhetorik der Synekdoche im Diskurs des nationalen Erwachens. – Literatur und nationale Identität III. Zur Literatur und Geschichte des 19. Jahrhunderts im Ostseeraum: Finnland, Estland, Lettland, Litauen und Polen. Hrsg. Y. Varpio, M. Zadencka. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia 22.) Stockholm, lk 9–30.
- U n d u s k, Jaan 2001. Kristian Jaak Peterson. Kommentaare eluloodaatumeteile / Kristian Jaak Peterson. Kommentare zu seinen Lebensdaten. – IAAK. Kristian Jaak Peterson 200. Toim K. Ross jt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 13–30.
- U n d u s k, Jaan 2011. Pindar als Erneuerer der europäischen Dichtung. Am Beispiel von Johann Wolfgang von Goethe und Kristian Jaan Peterson. – Baltische Literaturen in der Goethezeit. Hrsg. H. Bosse jt. Würzburg: Königshausen & Neumann, lk 131–186.
- V i ë t o r, Karl 1923. Geschichte der deutschen Ode. München: Drei Masken Verlag.
- V ä i n a s t e, Juhan 1927. K. J. Petersoni stiili peajooned. – Lisandusi K. J. Peter-

- soni tundmaõppimiseks. Toim G. Suits. (Akadeemilise Kirjandusühingu Toime-tused 1.) Tartu: Akadeemilise Kirjandusühingu Kirjastus, lk 14–55.
- Weckherlin, Georg Rodolf 1972. Gedichte. Hrsg. C. Wagenknecht. Stuttgart: Reclam.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von 1922. Pindaros. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Willamowius, Karl 2001. Johann Gottlieb Willamov. Leben und Werke. Dülmen: Laumann-Verlag.
- Witte, Bernd 1996. Wandrers Sturmlied. – Goethe Handbuch. Bd. 1: Gedichte. Hrsg. R. Otto, B. Witte. Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler, lk 87–99.

Der estnische Pindar. Über den ideengeschichtlichen Hintergrund der Oden von K. J. Peterson

Stichworte: Pindarische Ode, „Pindarisieren“, Enjambement, Dithyrambos, die großen Hymnen von J. W. Goethe, Göttinger Hain, Universität Dorpat, J. W. Fr. Hezel

Die Studie untergliedert sich in zehn Kapitel. Zu Anfang werden die poetologische Rezeption von Pindar und das daraus folgende „Pindarisieren“ seit der Renaissance im französischen und besonders deutschen Sprachbereich geschildert. Danach wird der Herderschen Interpretation der „pindarischen“ Dithyramben und den dichterischen Initiativen des jungen Goethe nachgespürt. Im Kapitel „Das Enjambement“ (fr. 'das Überschreiten', dt. Zeilensprung) wird gezeigt, wie das Pindarisieren in der neuen Dichtung fast verpflichtend mit dieser Versfigur in Verbindung gebracht wurde. Die Pindar-begeisterten Dichter haben seine Oden in der sog. kolometrischen Schreibweise gelesen, wobei der Text in kurze Zeilen von unregelmäßiger Länge eingeteilt wurde, die wie Freie Rhythmen aussahen. Eben der junge Goethe hat in solch einer Form (hier 'schlanke Rhythmen' genannt) ihm Ebenbürtiges gefunden: in seinen grossen Hymnen sind lange Sätze in kurze Zeilen gesetzt, so dass oft ein Satz einer Strophe gleicht; das Entstehen von Enjambements wird dadurch begünstigt. Das Enjambement konnte ihm als eine 'Figur des Überschreitens' im breiteren ideologischen Sinne bedeutend sein. Der estnische Dichter Kristian Jaak Peterson (1801–1822), dessen Oden erst im 20. Jahrhundert gedruckt wurden, kann diesbezüglich als Geistesverwandter Goethes gelten. Wie Ronsard im 16. Jahrhundert, wie Weckherlin im 17. Jahrhundert, wie Willamov und Goethe im 18. Jahrhundert und Hölderlin um die Wende zum 19. Jahrhundert, so wollte auch Peterson am Anfang des 19. Jahrhunderts die estnische Literatur durch das „Pindarisieren“ erneuern. Bemerkenswert ist, dass er dabei dieselbe Wahl traf, wie vor ihm nur Goethe allein, nämlich, die Oden in 'schlanken Rhythmen' zu komponieren. Die formellen Ähnlichkeiten zwischen den beiden sind manchmal beredt, obwohl von einem Goethe-Interesse bei Peterson jede Spur fehlt. In den letzten Kapiteln des Beitrages werden die möglichen Berührungspunkte zwischen Peterson und den Dichtern des Göttinger Hains, die frühe Pindar-Rezeption in Livland sowie die vermutliche Vermittler-Funktion des Dorpater Professors und vulgär-rationalistischen Bibelübersetzers J. W. Fr. Hezel (1754–1824) bei der Pindar-Beschäftigung des jungen Peterson untersucht.

Jaak Undusk (geb. 1958), Dr. phil., Mitglied der Estnischen Akademie der Wissenschaften, Direktor des Under-und-Tuglas-Literaturzentrums, jaan@utkk.ee